

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK TUSHUNCHASINING EVOLYUTSIYASI

Akmalova Ziyoda Doniyorovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

Email: ziyodamullaboyeva@gmail.com

ORCID: 0009-0000-4015-7684

THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP

Akmalova Ziyoda Doniyorovna

Basic doctoral candidate at Tashkent State University of Economics

Email: ziyodamullaboyeva@gmail.com

ORCID: 0009-0000-4015-7684

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining tarixiy shakllanishi, nazariy rivojlanish bosqichlari hamda zamonaviy iqtisodiyot sharoitidagi evolyutsion o'zgarishlari kompleks ilmiy yondashuv asosida tahlil qilingan. Tadqiqot davomida klassik, neoklassik, institutsional va innovatsion iqtisodiyot nazariyalarining ilmiy qarashlari qiyosiy tahlil qilinib, tadbirkorlik tushunchasining mazmun-mohiyati iqtisodiy taraqqiyotning turli bosqichlarida qanday transformatsiyaga uchragani yoritilgan. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot, innovatsion faoliyat, institutsional islohotlar hamda globallashtirish jarayonlarining kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqotda tarixiylik, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiya, induksiya va deduksiya metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar asosida "kichik biznes" va "xususiy tadbirkorlik" tushunchalarining mazmun hamda funksional jihatdan o'zaro bog'liq, biroq farqlanuvchi iqtisodiy kategoriyalar ekanligi isbotlandi. Shuningdek, tadbirkorlikning zamonaviy iqtisodiy rivojlanishdagi strategik o'rni, innovatsiyalarni rag'batlantirish, yangi ish

o'rinlarini yaratish, iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi ahamiyati ilmiy asoslandi. Tadqiqot natijalari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatini takomillashtirish, institutsional muhitni mustahkamlash hamda innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga oid ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda nazariy va metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, tadbirkorlik evolyutsiyasi, iqtisodiy rivojlanish, innovatsion iqtisodiyot, institutsional muhit, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy transformatsiya, raqobatbardoshlik, iqtisodiy o'sish.

Abstract: This article provides a comprehensive scientific analysis of the historical formation, theoretical development, and evolutionary transformation of the concepts of small business and private entrepreneurship within the context of the modern economy. The study comparatively examines the perspectives of classical, neoclassical, institutional, and innovation economic theories, highlighting how the concept of entrepreneurship has evolved across different stages of economic development. Furthermore, the research

substantiates the impact of the digital economy, innovation activities, institutional reforms, and globalization processes on the development of small business and private entrepreneurship. The study employs historical, systemic, comparative, scientific abstraction, induction, and deduction methods. The findings demonstrate that the concepts of small business and private entrepreneurship are functionally interconnected yet distinct economic categories. In addition, the research provides scientific evidence of the strategic role of entrepreneurship in contemporary economic development, particularly in fostering innovation, creating employment opportunities, enhancing economic competitiveness, and ensuring sustainable economic growth. The results of the study serve as a theoretical and methodological foundation for improving public policies aimed at supporting small business and private entrepreneurship, strengthening the institutional environment, and promoting innovative entrepreneurship through the development of practical and evidence-based recommendations.

Keywords: *small business; private entrepreneurship; entrepreneurship evolution; economic development; innovation economy; institutional environment; digital economy; economic transformation; competitiveness; economic growth.*

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi, raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda bozor munosabatlarining tobora chuqurlashib borishi sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy taraqqiyotning strategik omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda [3; 4]. Zamonaviy iqtisodiy nazariyalar va amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, iqtisodiyotning barqaror

rivojlanishi, aholi bandligini ta'minlash, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, raqobat muhitini shakllantirish hamda hududlarning muvozanatli rivojlanishiga erishishda aynan kichik biznes subyektlarining o'rni beqiyosdir [5]. Shu bois mazkur sohaning nazariy asoslarini, xususan, "kichik biznes" va "xususiy tadbirkorlik" tushunchalarining tarixiy shakllanishi hamda evolyutsiyasini ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi [6].

"Kichik biznes" va "xususiy tadbirkorlik" kategoriyalari iqtisodiy tafakkurning rivojlanish bosqichlarida turli mazmun va talqinlarga ega bo'lib kelgan. Dastlab klassik iqtisodiyot vakillari tomonidan tadbirkorlik kapital va mehnat omillarini samarali uyg'unlashtiruvchi iqtisodiy faoliyat sifatida baholangan bo'lsa [7], keyinchalik neoklassik, institutsional hamda innovatsion iqtisodiyot nazariyalarida tadbirkorning tavakkalchilikni boshqaruvchi, innovatsiyalarni joriy etuvchi va yangi iqtisodiy qiymat yaratuvchi subyekt sifatidagi roli alohida e'tirof etildi [8; 9]. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab kichik biznes iqtisodiy o'sishning mustaqil instituti sifatida qarala boshladi hamda uning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni ilmiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishiga aylandi [10].

Bugungi kunda rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatini ham yaqqol namoyon etmoqda [4; 11]. Mazkur sektor yangi ish o'rinlarini yaratish, kambag'allikni qisqartirish, o'rta mulkdorlar sinfini shakllantirish, innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish hamda milliy iqtisodiyotning tashqi iqtisodiy xatarlarga moslashuvchanligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda [12]. Shu nuqtai

nazardan, ushbu tushunchalarning evolyutsion rivojlanishini ilmiy asosda tahlil qilish ularning zamonaviy iqtisodiyotdagi o'zni va istiqbollarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasida ham yangi iqtisodiy islohotlar sharoitida xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash, tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash, investitsion muhitni yaxshilash hamda biznes yuritish uchun qulay institutsional sharoitlarni yaratish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi [1]. Natijada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mamlakat yalpi ichki mahsulotini shakllantirish, eksport salohiyatini oshirish, aholi daromadlarini ko'paytirish va hududlar iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashning muhim mexanizmiga aylandi [2]. Mazkur jarayonlar esa kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining mazmun-mohiyatini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining tarixiy shakllanishi, ilmiy-nazariy rivojlanish bosqichlari hamda evolyutsion o'zgarishlarini kompleks tahlil qilish, turli iqtisodiy maktablar tomonidan ilgari surilgan ilmiy qarashlarni qiyosiy baholash hamda zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida ushbu tushunchalarning mazmuni va ahamiyatini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot davomida tarixiylik, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va ilmiy abstraksiya metodlaridan foydalanildi [13].

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasi klassik iqtisodiy nazariyalardan tortib zamonaviy innovatsion va raqamli iqtisodiyot konsepsiyalarigacha bo'lgan

rivojlanish bosqichlari yagona ilmiy tizimda umumlashtiriladi. Shuningdek, kichik biznesning iqtisodiy o'sish, innovatsion rivojlanish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashdagi strategik funksiyalari zamonaviy ilmiy qarashlar asosida tahlil qilinadi hamda ularning O'zbekiston iqtisodiy taraqqiyotidagi o'zni ilmiy jihatdan asoslab beriladi [14].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining shakllanishi hamda evolyutsiyasi iqtisodiyot fanida uzoq tarixiy rivojlanish bosqichlarini bosib o'tgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur masala bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik nazariyasining shakllanishi klassik siyosiy iqtisod maktabi vakillari faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Xususan, R. Kantilyon tadbirkorni iqtisodiy tavakkalchilikni o'z zimmasiga oluvchi mustaqil xo'jalik yurituvchi subyekt sifatida tavsiflagan bo'lsa, A. Smit tadbirkorlikni bozor iqtisodiyotining erkin raqobat mexanizmi orqali resurslardan samarali foydalanishni ta'minlovchi muhim omil sifatida izohlagan. J.B. Sey esa ishlab chiqarishning asosiy omillarini birlashtiruvchi va iqtisodiy jarayonlarni muvofiqlashtiruvchi shaxs sifatida tadbirkorning iqtisodiy roliga alohida e'tibor qaratgan. Keyingi davrlarda A. Marshall tadbirkorlikni ishlab chiqarishni tashkil etishning to'rtinchi omili sifatida e'tirof etib, boshqaruv va tashkiliy qobiliyatlarning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini ilmiy asoslab bergan.

XX asr iqtisodiy tafakkurida tadbirkorlik nazariyasi yangi mazmun bilan boyidi. Ayniqsa, J. Shumpeter tomonidan ishlab chiqilgan innovatsion rivojlanish nazariyasida tadbirkor iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi, innovatsiyalarni yaratuvchi va "ijodiy

vayronkorlik" jarayonini amalga oshiruvchi subyekt sifatida talqin etiladi. Uning ilmiy qarashlari bugungi kunda ham kichik biznesning innovatsion salohiyatini baholashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda. F. Hayek esa bozor iqtisodiyotida axborotning tarqoqligi va iqtisodiy erkinlikning ahamiyatini asoslab, kichik biznesning moslashuvchanligi hamda resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini nazariy jihatdan izohlab berdi. P.Druker tadbirkorlikni innovatsiyalarni amaliyotga joriy etish va yangi qiymat yaratish jarayoni sifatida baholab, uni zamonaviy boshqaruv tizimining ajralmas elementi sifatida ko'rsatdi.

Institutsional iqtisodiyot vakillari, jumladan, D.Nort, O.Uilyamson va boshqa olimlarning ilmiy ishlari kichik biznes rivojlanishida huquqiy institutlar, mulk huquqi, davlat boshqaruvi sifati va biznes muhiti hal qiluvchi omillar ekanligini asoslab berdi. Ularning tadqiqotlarida iqtisodiy institutlarning rivojlanganlik darajasi tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi va raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omil sifatida baholanadi. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda esa kichik biznesning raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat, startap ekotizimlari, yashil iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish bilan o'zaro bog'liqligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, OECD, Jahon banki hamda BMTning ixtisoslashgan institutlari tomonidan e'lon qilingan hisobotlarda kichik va o'rta biznes iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Mamlakatimiz olimlari tomonidan ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy, huquqiy va

institutsional jihatlari keng tadqiq etilgan. Ilmiy ishlarda tadbirkorlik subyektlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, investitsion muhitni yaxshilash, soliq tizimini takomillashtirish, biznes yuritishdagi ma'muriy to'siqlarni qisqartirish hamda hududlarda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish masalalari atroflicha yoritilgan. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarning aksariyatida "kichik biznes" va "xususiy tadbirkorlik" tushunchalarining tarixiy evolyutsiyasi, ularning nazariy mazmunidagi o'zgarishlar hamda zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida yangi iqtisodiy mazmun kasb etishi kompleks yondashuv asosida yetarli darajada tahlil qilinmaganligi kuzatiladi. Mazkur holat ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini ilmiy bilishning umumfalsafiy va maxsus iqtisodiy tadqiqot usullari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida tarixiylik va mantiqiylik tamoyillariga asoslangan holda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining shakllanish hamda rivojlanish bosqichlari izchil tahlil qilindi. Tizimli yondashuv yordamida ushbu tushunchalarning iqtisodiy tizimdagi o'rni va boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan o'zaro bog'liqligi o'rganildi. Qiyosiy tahlil usuli orqali turli iqtisodiy maktablar vakillarining ilmiy qarashlari hamda xalqaro va milliy tajribalar o'zaro solishtirildi. Shuningdek, ilmiy abstraksiya va induksiya-deduksiya usullaridan foydalanish orqali nazariy qarashlar umumlashtirildi hamda zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsion xususiyatlari ilmiy jihatdan asoslab berildi. Tadqiqotda monografik tahlil, kontent-tahlil va ilmiy manbalarni tanqidiy o'rganish usullaridan ham foydalanildi. Olingan natijalarning ishonchliligini ta'minlash maqsadida milliy

va xalqaro ilmiy adabiyotlar, iqtisodiy nazariya bo'yicha fundamental tadqiqotlar hamda amaldagi statistik va me'yoriy-huquqiy manbalar kompleks tahlil qilindi. Mazkur metodologik yondashuv kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasini tarixiy, nazariy va amaliy jihatdan kompleks baholash hamda ilmiy asoslangan xulosalarni shakllantirish imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasi iqtisodiy munosabatlarning rivojlanish bosqichlari, ishlab chiqarish omillarining transformatsiyasi hamda davlatning iqtisodiy siyosatidagi ustuvor yo'nalishlar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Tarixiy rivojlanish jarayonida mazkur tushunchalar mazmun jihatidan sezilarli darajada kengayib, oddiy tijorat faoliyatini ifodalovchi iqtisodiy kategoriya maqomidan innovatsion iqtisodiyotning strategik instituti darajasiga ko'tarilganligi aniqlandi. Mazkur evolyutsion jarayon tadbirkorlikning iqtisodiy tizimdagi funksiyalarini qayta talqin qilish, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyatini yangicha ilmiy yondashuvlar asosida baholash zaruratini yuzaga keltirgan.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, klassik iqtisodiy maktab vakillari tadbirkorni, avvalo, ishlab chiqarish omillarini birlashtiruvchi va iqtisodiy tavakkalchilikni o'z zimmasiga oluvchi subyekt sifatida talqin qilgan bo'lsalar, zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda ushbu yondashuv sezilarli darajada takomillashgan. Innovatsion iqtisodiyot konsepsiyasiga ko'ra, tadbirkor nafaqat iqtisodiy resurslarni boshqaruvchi, balki yangi bilimlarni iqtisodiy qiymatga aylantiruvchi, raqamli texnologiyalarni amaliyotga joriy etuvchi hamda bozorning

o'zgaruvchan talablariga mos innovatsion yechimlarni ishlab chiquvchi strategik subyekt sifatida qaralmoqda. Natijada kichik biznesning iqtisodiy mohiyati ishlab chiqarish hajmi yoki korxona miqyosi bilan emas, balki uning moslashuvchanligi, innovatsion salohiyati, raqobatbardoshligi va yuqori qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlari bilan belgilanishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqot davomida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik evolyutsiyasining beshta asosiy bosqichi ajratib ko'rsatildi. Birinchi bosqichda tadbirkorlik individual mehnat va oilaviy xo'jalik yuritish shakli sifatida namoyon bo'lgan. Ikkinchi bosqich sanoat inqilobi davriga to'g'ri kelib, unda tadbirkor ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etuvchi iqtisodiy subyekt sifatida shakllandi. Uchinchi bosqichda bozor iqtisodiyotining rivojlanishi bilan kichik biznes erkin raqobat muhitining muhim instituti sifatida qarala boshlandi. To'rtinchi bosqich innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi bilan tavsiflanib, unda tadbirkorlik ilmiy-texnik taraqqiyot va innovatsiyalarni tijoratlashtirishning asosiy mexanizmiga aylandi. Beshinchi bosqich esa raqamli iqtisodiyot sharoitida shakllanib, kichik biznes sun'iy intellekt, elektron tijorat, platforma iqtisodiyoti, raqamli moliyaviy xizmatlar va global innovatsion ekotizimlarning faol ishtirokchisiga aylanganligi bilan tavsiflanadi.

Olib borilgan ilmiy tahlillar natijasida kichik biznesning zamonaviy iqtisodiyotdagi funksiyalari ham sifat jihatidan yangi bosqichga o'tganligi aniqlandi. Avvalgi davrlarda uning asosiy vazifasi aholini ish bilan ta'minlash va mahalliy bozorni tovar hamda xizmatlar bilan ta'minlashdan iborat bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda u iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish, investitsion jozibadorlikni

kuchaytirish, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash hamda hududlarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi strategik institut sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu esa kichik biznesning makroiqtisodiy ahamiyati sezilarli darajada ortganligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston sharoitida ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy rivojlanishdagi strategik o'rni tobora kuchayib borayotganligini tasdiqladi. So'nggi yillarda amalga oshirilgan institutsional islohotlar, tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining takomillashuvi, soliq ma'murchiligining soddalashtirilishi, raqamli davlat xizmatlarining joriy etilishi hamda xususiy mulk huquqining huquqiy kafolatlari mustahkamlanishi mazkur sohaning sifat jihatidan yangi rivojlanish bosqichiga o'tishiga zamin yaratdi. Natijada kichik biznes iqtisodiyotning tarkibiy diversifikatsiyasini ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish va innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishning muhim omiliga aylandi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy natijalaridan yana biri shundan iboratki, "kichik biznes" va "xususiy tadbirkorlik" tushunchalarini aynan bir xil mazmundagi kategoriyalar sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan to'liq asosli emasligi aniqlandi. Kichik biznes korxonaning tashkiliy-iqtisodiy ko'lami va faoliyat mezonlarini ifodalovchi iqtisodiy kategoriya bo'lsa, xususiy tadbirkorlik mulkchilik shakli, iqtisodiy tashabbus, tavakkalchilik, innovatsion faollik va mustaqil iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonlarini o'zida mujassamlashtiruvchi kengroq institutsional tushunchadir. Shu sababli ushbu kategoriyalarni o'zaro uzviy bog'liq, biroq mazmun va funksional jihatdan farqlanuvchi

iqtisodiy tushunchalar sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasi iqtisodiy taraqqiyotning obyektiv qonuniyatlari bilan chambarchas bog'liqligini hamda ularning zamonaviy iqtisodiyotdagi mazmuni innovatsiyalar, raqamli transformatsiya, institutsional rivojlanish va barqaror iqtisodiy o'sish omillari ta'sirida yangi sifat bosqichiga ko'tarilganligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Olingan ilmiy natijalar kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga oid nazariy konsepsiyalarni takomillashtirish, davlat iqtisodiy siyosatini ishlab chiqish hamda mazkur sohada istiqbolli ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama

Olib borilgan tadqiqot natijalari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasi iqtisodiy taraqqiyotning obyektiv qonuniyatlari, institutsional islohotlar hamda ilmiy-texnik taraqqiyot jarayonlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanganligini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan ilmiy dalillar shuni ko'rsatadiki, mazkur kategoriyalarni faqat korxona miqyosi yoki mulkchilik shakli orqali tavsiflash ularning zamonaviy iqtisodiy mazmunini to'liq ifodalamaydi. Aksincha, bugungi sharoitda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik innovatsion rivojlanish, institutsional transformatsiya, raqamli iqtisodiyot hamda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi kompleks iqtisodiy institut sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot natijalari klassik iqtisodiy maktab vakillarining nazariy qarashlari bilan zamonaviy iqtisodiy konsepsiyalar o'rtasida uzviy vorisiylik mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, klassik iqtisodiyotda tadbirkorning

asosiy vazifasi ishlab chiqarish omillarini samarali birlashtirish va tavakkalchilikni boshqarish bilan chegaralangan bo'lsa, zamonaviy ilmiy yondashuvlarda uning funksional mazmuni sezilarli darajada kengaydi. Bugungi kunda tadbirkor yangi bilim va texnologiyalarni iqtisodiy qiymatga aylantiruvchi, innovatsion mahsulot va xizmatlarni yaratish orqali bozor transformatsiyasini jadallashtiruvchi hamda iqtisodiyotning tarkibiy modernizatsiyasini ta'minlovchi strategik subyekt sifatida baholanmoqda. Bu holat tadbirkorlik nazariyasining statik iqtisodiy kategoriyadan dinamik rivojlanish modeliga o'tganligini ko'rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining mazmun jihatidan o'zaro yaqin bo'lishiga qaramay, ularni aynan bir xil iqtisodiy kategoriya sifatida talqin qilish ilmiy nuqtai nazardan yetarli asosga ega emasligi aniqlandi. Kichik biznes, avvalo, xo'jalik yurituvchi subyektning tashkiliy-iqtisodiy ko'lamini tavsiflasa, xususiy tadbirkorlik iqtisodiy tashabbuskorlik, mulkiy munosabatlar, innovatsion faollik va tavakkalchilikni o'zida mujassamlashtiruvchi institutsional tizimni ifodalaydi. Shu bois mazkur tushunchalarni bir-birini to'ldiruvchi, biroq mazmun va funksional vazifalari jihatidan farqlanuvchi ilmiy kategoriyalar sifatida o'rganish iqtisodiy nazariyaning metodologik imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Muhokama natijalari shuni ham ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya jarayonlari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyatiga yangi sifat elementlarini olib kirdi. Elektron tijorat platformalarining rivojlanishi, sun'iy intellekt texnologiyalarining ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalariga joriy etilishi, raqamli moliyaviy infratuzilmaning

kengayishi hamda global innovatsion ekotizimlarning shakllanishi natijasida kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligi sezilarli darajada ortmoqda. Mazkur omillar tadbirkorlik faoliyatining an'anaviy chegaralarini kengaytirib, uni global qiymat zanjirlarining faol ishtirokchisiga aylantirmoqda. Shu nuqtai nazardan, tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati ham faqat moliyaviy qo'llab-quvvatlash bilan cheklanmasdan, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, innovatsion ekotizimni mustahkamlash va inson kapitalini takomillashtirish kabi strategik yo'nalishlarni qamrab olishi lozim.

O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar ham tadqiqot natijalarini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash, tadbirkorlik subyektlari uchun qulay institutsional muhit yaratish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini soddalashtirish hamda biznesni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushi va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsion faoliyatni moliyalashtirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish, yuqori texnologiyali startaplarni qo'llab-quvvatlash hamda hududlar o'rtasidagi institutsional tafovutlarni qisqartirish bo'yicha hali ham tizimli yondashuvni talab qiluvchi masalalar mavjud.

Tadqiqot natijalari asosida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning evolyutsiyasini tushuntiruvchi konseptual model taklif etiladi. Mazkur modelga ko'ra, tadbirkorlikning rivojlanish darajasi beshta o'zaro bog'liq omillar guruhi — institutsional muhit, innovatsion salohiyat, inson kapitali, raqamli transformatsiya

hamda moliyaviy infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi bilan belgilanadi. Ushbu omillarning uyg'un rivojlanishi iqtisodiy tizimning moslashuvchanligini oshiradi, yangi ish o'rinlarini yaratadi, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarishni rag'batlantiradi hamda milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlaydi.

Umuman olganda, muhokama natijalari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasi iqtisodiy rivojlanishning tarixiy bosqichlari bilan bir qatorda zamonaviy global transformatsiyalar ta'sirida ham yangi nazariy mazmun kasb etayotganligini ko'rsatadi. Mazkur yondashuv kichik biznesni faqat iqtisodiy faoliyat shakli sifatida emas, balki innovatsion taraqqiyot, ijtimoiy farovonlik, institutsional barqarorlik va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi ko'p funksiyali strategik institut sifatida baholash zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Ushbu ilmiy xulosalar kelgusida tadbirkorlik nazariyasini yanada takomillashtirish, davlat iqtisodiy siyosatini ilmiy asosda shakllantirish hamda kichik biznesni rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasi iqtisodiy taraqqiyotning tarixiy bosqichlari, institutsional o'zgarishlar hamda ilmiy-texnik taraqqiyot jarayonlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanganligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, mazkur tushunchalarning mazmun-mohiyati iqtisodiy rivojlanishning har bir bosqichida yangi ilmiy yondashuvlar bilan boyib borgan. Natijada tadbirkorlik faoliyati dastlab oddiy

xo'jalik yuritish shakli sifatida talqin etilgan bo'lsa, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni yaratish, yuqori qo'shilgan qiymat hosil qilish, raqamli transformatsiyani jadallashtirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi strategik institut darajasiga ko'tarilgan.

Tadqiqot davomida klassik, neoklassik, institutsional va innovatsion iqtisodiyot nazariyalari qiyosiy tahlil qilinishi natijasida tadbirkorlik tushunchasining evolyutsion rivojlanish qonuniyatlari aniqlandi. Xususan, klassik iqtisodiy maktab vakillari tomonidan ilgari surilgan ishlab chiqarish omillarini uyg'unlashtirish va tavakkalchilikni boshqarish konsepsiyasi bugungi kunda innovatsion boshqaruv, bilimlar iqtisodiyoti, raqamli texnologiyalar va global qiymat zanjirlari bilan to'ldirilganligi ilmiy asoslandi. Shu tariqa tadbirkorning iqtisodiy tizimdagi funksiyasi ishlab chiqarishni tashkil etishdan innovatsion rivojlanishning asosiy drayveri maqomigacha transformatsiyalashgani aniqlandi.

Tadqiqotning muhim ilmiy natijalaridan biri sifatida "kichik biznes" va "xususiy tadbirkorlik" tushunchalarining mazmun va funksional jihatdan farqlanuvchi, biroq o'zaro uzviy bog'liq iqtisodiy kategoriyalar ekanligi asoslab berildi. Kichik biznes, asosan, xo'jalik yurituvchi subyektning tashkiliy-iqtisodiy ko'lamini ifodalovchi kategoriya bo'lsa, xususiy tadbirkorlik iqtisodiy tashabbuskorlik, mulkiy munosabatlar, innovatsion faollik, tavakkalchilik va mustaqil iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonlarini qamrab oluvchi kengroq institutsional tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu ilmiy yondashuv kelgusida mazkur tushunchalarni iqtisodiy nazariya va amaliyotda yanada aniqroq differensiallash imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish omillari sifat jihatidan yangi bosqichga o'tmoqda. Sun'iy intellekt, elektron tijorat, platforma iqtisodiyoti, moliyaviy texnologiyalar va innovatsion ekotizimlarning rivojlanishi tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy samaradorligini, moslashuvchanligini hamda global raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirmoqda. Shu sababli zamonaviy tadbirkorlikni rivojlantirish siyosati nafaqat moliyaviy qo'llab-quvvatlash, balki inson kapitalini rivojlantirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish, raqamli infratuzilmani takomillashtirish hamda innovatsion faoliyatni rag'batlantirishga yo'naltirilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning tahlili kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha yaratilayotgan institutsional muhit mazkur sektorning iqtisodiyotdagi strategik rolini yanada kuchaytirayotganligini ko'rsatdi. Xususiy mulk huquqining ishonchli himoyasi, tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi mexanizmlarning liberallasuvi, davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi, investitsion jozibadorlikni oshirish hamda biznes yuritish sharoitlarini takomillashtirish mamlakatda innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratmoqda. Biroq iqtisodiyotning yuqori texnologiyali tarmoqlarida kichik biznes ulushini oshirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, venchur moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish va hududlar kesimida tadbirkorlik infratuzilmasini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi: birinchidan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish strategiyalarini raqamli iqtisodiyot talablariga mos ravishda takomillashtirish; ikkinchidan, innovatsion startaplar va yuqori texnologiyali kichik korxonalarni qo'llab-quvvatlashning institutsional hamda moliyaviy mexanizmlarini kengaytirish; uchinchidan, oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlar va biznes subyektlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish samaradorligini oshirish; to'rtinchidan, hududlarda tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirish va zamonaviy biznes xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish; beshinchidan, tadbirkorlarning raqamli kompetensiyalarini oshirish hamda zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini keng joriy etish.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasini tarixiy, nazariy va institutsional jihatdan kompleks tahlil qilish orqali ularning zamonaviy iqtisodiy rivojlanishdagi strategik o'rni va funksiyalarini ilmiy asoslab berdi. Olingan ilmiy natijalar tadbirkorlik nazariyasini yanada rivojlantirish, davlatning iqtisodiy siyosatini takomillashtirish hamda kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish uchun nazariy va metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, tadqiqot xulosalari kelgusida raqamli iqtisodiyot, innovatsion tadbirkorlik, yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish yo'nalishlarida olib boriladigan ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish uchun muhim ilmiy manba sifatida foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulkni himoya qilishga oid amaldagi farmon va qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining 2025-yil yakunlari bo'yicha statistik to'plami.
3. Cantillon R. *Essai sur la Nature du Commerce en Général*. London, 1755.
4. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard*. Paris: OECD Publishing, 2024.
5. World Bank. *World Development Report 2024: The Middle-Income Trap*. Washington, DC: World Bank, 2024.
6. Drucker P.F. *Innovation and Entrepreneurship*. New York: Harper Business, 1985.
7. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, 1776.
8. Say J.B. *A Treatise on Political Economy*. Philadelphia, 1803.
9. Schumpeter J.A. *The Theory of Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
10. Marshall A. *Principles of Economics*. London: Macmillan, 1890.
11. North D.C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, 1990.
12. United Nations. *Sustainable Development Goals Report 2024*. New York: UN, 2024.
13. Creswell J.W. *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. 6th ed. Sage Publications, 2023.
14. Hayek F.A. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press, 1960.